

Het verhaal van Johan

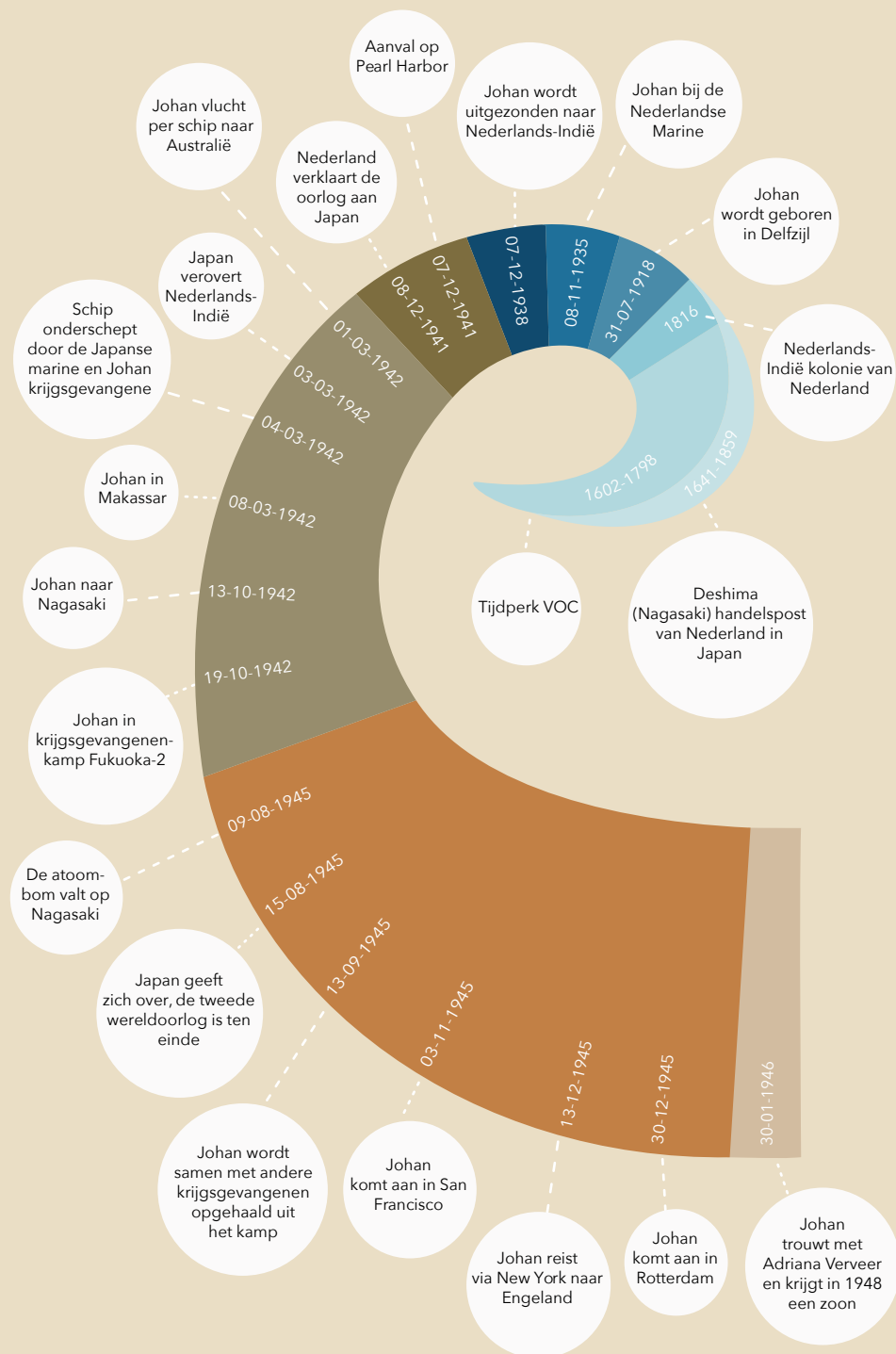
**Drie jaar in Japan,
maar niet vrijwillig ...**

Dit lesboekje is bedoeld voor jongeren maar biedt ook volwassenen een beknopte vertelling over de voormalige Nederlandse kolonie 'Nederlands-Indië' en het verloop en de nasleep van de Tweede Wereldoorlog in Azië.

De geschiedenis wordt behandeld met het verhaal van een jonge marineman, die tijdens de oorlog als krijgsgevangene naar Nagasaki in Japan werd gebracht en daar drie jaar lang als dwangarbeider moest werken. Hij heeft de val van de atoombom meegemaakt en het overleefd. Tot slot wordt aandacht besteed aan het proces van verwerken en herdenken van gebeurtenissen zoals in dit boekje beschreven.

Auteur: André W. Schram in samenwerking met Yukari Tangena-Suzuki
en Joan Snellen van Vollenhoven.

Mede namens de Stichting Dialoog-Nederland-Japan-Indonesië.

WIE WAS JOHAN?

Johan Willem Schram werd in 1918 geboren in Delfzijl. Hij groeide op als zoon van een binnenvaartschipper die goederen vervoerde over de grote rivieren zoals de Maas, de Rijn en de Waal, vooral in Nederland, België en Duitsland.

Als kleine jongen voer Johan mee op het schip, maar toen hij groter werd moest hij naar school. Dat werd de Schippersschool in Vreeswijk, vroeger een dorp langs de Lek en tegenwoordig een wijk in Nieuwegein. Hij kreeg er les en woonde daar op de school. Als zijn ouders in de buurt waren en in de vakanties voer hij mee op het schip.

Er was in het gezin onvoldoende geld voor Johan om verder te leren. Een toekomst als binnenvaartschipper trok hem echter niet aan en daarom besloot hij in 1935 als 17-jarige jongen in dienst te gaan bij de Nederlandse Koninklijke Marine. Hij werd matroos, wilde graag varen en zo de wereld ontdekken.

Johan in 1937
private collectie

In Den Helder (de marinestad van Nederland) ontmoette hij Adriana en ze werden verliefd. Toen Johan in 1938 van de marine hoorde dat hij voor een paar jaar naar Nederlands-Indië zou worden uitgezonden, waren ze allebei niet blij. Ze konden nog wel hun verloving vieren, maar toen moest hij weg. In 1942 zou hij terug zijn en dan zouden ze kunnen trouwen. Maar dat liep anders ...

We gaan nu eerst kennismaken met 'Nederlands-Indië' en Japan en daarna pakken we de draad weer op met Johan.

private collectie

NEDERLANDS-INDIË

Het huidige Indonesië was vroeger een kolonie van Nederland.

Indonesië, een archipel of eilandenrijk van ongeveer 20.000 eilanden, kent een rijke culturele beschaving van duizenden jaren. De oudste bekende menselijke resten in Indonesië zijn van anderhalf miljoen jaar geleden. West-Europa lag toen nog onder een dikke ijslaag!

Aan het einde van de 16e eeuw zetten de eerste Nederlanders voet aan wal in Oost-Indië (een oude benaming voor wat nu Indonesië is). Daar groeiden producten zoals nootmuskaat, kaneel, peper, kruidnagel en andere specerijen die in Nederland veel geld opbrachten. Oost-Indië was overigens in die tijd niet een land met één regering maar een verzameling eilanden met op de meeste eilanden lokale vorsten die daar heersten.

Ook landen als Spanje, Portugal en Engeland wilden geld verdienen aan die specerijen. In Nederland was in 1581 de 'Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden' opgericht die

bestond uit zeven gewesten die onderling samenwerkten en met elk een eigen bestuur (bewindvoerders). Deze bewindvoerders besloten toen samen te werken met varende kooplieden. Zo werd in 1602 de Verenigde Oost-Indische Compagnie (de 'VOC') opgericht en kon Nederland zich sterk maken tegen anderen die ook handel dreven in Oost-Indië.

De VOC verkreeg van de republiek het alleenrecht op de handel ten oosten van Kaap de Goede Hoop (Zuid-Afrika) en dus ook Oost-Indië. De VOC kreeg bovendien toestemming om zelf verdragen te sluiten, forten te bouwen en oorlog te voeren om handelsposten te stichten en te verdedigen tegen handelaren uit andere koloniale landen. En dat heeft de VOC op grote schaal gedaan!

Clockwork Orange at Wikipedia

Om te voorkomen dat specerijen in handen kwamen van handelaren uit andere landen, bezette de VOC hele gebieden, zoals het Noord-Molukse eiland Ternate en de Banda-eilanden. Beide eilanden maakten deel uit van de Molukken en waren destijds de enige plekken ter wereld waar nootmuskaatbomen groeiden.

Toen die handel met anderen in 1621 in het geheim toch gebeurde, bracht de VOC een groot deel van de plaatselijke bevolkingen om het leven. Een daad die we nu genocide (volkerenmoord) zouden noemen. De weinige overlevenden werden weggevoerd naar de slavenmarkt in Batavia. Vervolgens werden andere tot slaaf gemaakt uit India en Afrika naar Ternate en de Banda eilanden gebracht om op de VOC-plantages te werken.

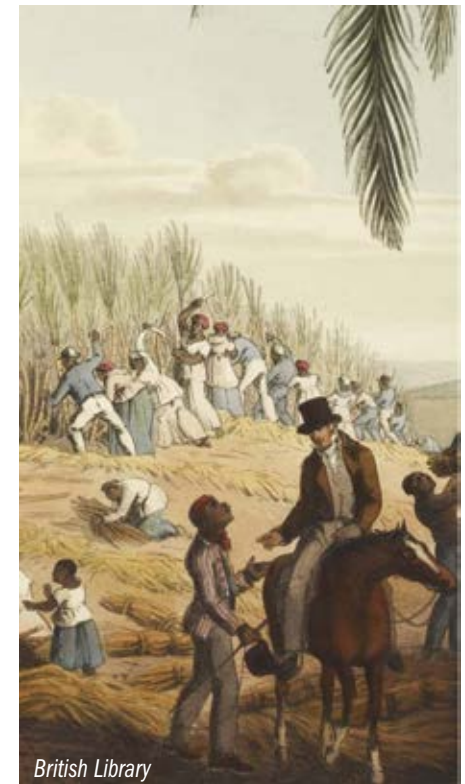
In de jaren die volgden richtte de VOC, vaak ook met oorlogsgeweld, op vele plekken in Azië en Afrika handelsposten op. Batavia (het huidige Jakarta, de hoofdstad van Indonesië) ontwikkelde zich daarbij als knooppunt van de handel voor en tussen heel Azië, het Midden-Oosten, Afrika en Europa. De VOC verhandelde tussen al die landen werkelijk van alles zoals katoenen kleding uit India, olifanten uit Sri Lanka, racepaarden van Java, thee uit China, lakwerk en zilver uit Japan.

Slavenhandel

Vanaf begin 1500 kwam de slavenhandel met schepen op gang vooral gedreven

door Spanje en Portugal. Tot slaaf gemaakte Afrikanen werden verhandeld om in Zuid-Amerika en vooral Noord-Amerika gedwongen te werken, vooral op plantages. Ook Nederlanders raakten steeds meer betrokken bij de handel in tot slaaf gemaakten. De aantallen zijn duizelingwekkend: er zijn in die eeuwen miljoenen tot slaaf gemaakte mensen verhandeld.

De VOC was niet actief betrokken bij deze trans-Atlantische slavenhandel maar wel bij de slavenhandel in Azië. Met het groeiende aantal handelsposten opgericht door de VOC, steeg na 1600 ook daar de vraag naar

British Library

tot slaaf maakten. De VOC haalde hen uit landen in Azië (met name India) en Afrika. Daarnaast werden tot slaaf gemaakt ook buitgemaakt bij de strijd die de VOC in de zeventiende en achttiende eeuw in Indië voerde. Zij raakten niet alleen hun vrijheid kwijt maar soms ook hun familie en hun eigen kinderen.

Tot slaaf gemaakt werden ingezet voor de bouw van forten, in havens en in de landbouw op plantages. Daarnaast werkten ze ook vaak als huisbedienden en handwerkslieden. De VOC heeft in die twee eeuwen zo'n één miljoen slaven vervoerd en verhandeld. Daar kwamen ook nog de tot slaaf gemaakt bij die de scheepsbemannings privé verhandelde.

De slavernij in Nederlands-Indië werd vanaf 1860 in etappes afgeschaft. Eerst op de grote eilanden Java en Sumatra en later ook op alle plekken in Nederlands-Indië. Pas in 1914 waren alle gebieden vrij van slavernij.

Tijdens de 'Nationale Herdenking Slavernijverleden' op 1 juli in het Oosterpark in Amsterdam wordt ons slavernijverleden jaarlijks herdacht. Tijdens de herdenking in 2023 omschreef koning Willem Alexander slavernij als de meest kwetsende, vernederende, en meest mensonterende vorm van onvrijheid. Een medemens zien als koopwaar waarover je naar goeddunken kunt beschikken. Als een willoos werktuig om winst mee te maken.

Van Oost-Indië naar Nederlands-Indië

In 1798 werd het handelsbedrijf 'de VOC' ontbonden en nam de Nederlandse Staat alle bezittingen en lasten van de VOC over. Het ging al langer niet best met de VOC vanwege minder goed lopende handel, slecht financieel beheer en de zeeoorlogen met Engeland.

Gedurende de periode die volgde bezette Engeland in 1810 de Molukken en in 1811 het grote Oost-Indische eiland Java met de vele handelsposten en de belangrijke havenstad Batavia. In 1816 droeg Engeland de koloniën weer over aan Nederland

Nederlandse militair met zijn Indische vrouw

Wikimedia Commons/Collectie Tropenmuseum

en werd 'Nederlands-Indië' geboren. Alle VOC-bezittingen en belangen werden ondergebracht bij de daarvoor opgerichte 'Nederlandsche Handel-Maatschappij'.

Het gouvernement in Indië voerde een uitgebreid belastingstelsel in en verplichtte de inheemse bevolking een deel van hun grondgebied te gebruiken voor de teelt van gewassen voor de winstgevende Europese markt. Niet alle gebieden in Nederlands-Indië waren daarbij gehoorzaam aan het Gouvernement. Het duurde nog tot 1914 voordat Nederland vaak met veel militair geweld de volledige zeggenschap kreeg over heel Nederlands-Indië.

Vanaf 1860 steeg de welvaart met de komst van plantages voor koffie, tabak, thee, kinine en rubber. De opening van het Suez-kanaal in 1869 en de technische vooruitgang zoals het gebruik van stoomboten in plaats van zeilschepen,

droegen daar ook aan bij. Het zorgde ervoor dat een groot aantal Nederlanders naar Nederlands-Indië trok om te werken bij daar gevestigde Nederlandse bedrijven. Ook werden scholen, wegen, ziekenhuizen en hotels gebouwd, vooral bedoeld voor de vele Nederlanders die daar gingen wonen of op werk- en familiebezoek gingen.

De enorme winsten, gemaakt door de Nederlandse Handel Maatschappij, gebruikte men ook voor grote projecten in Nederland. Zoals de aanleg van de eerste spoorlijn van Amsterdam naar Haarlem. We dienen ons hierbij te beseffen dat die enorme koloniale winsten ten koste gingen van de lokale bevolking, die door honger en dwangarbeid veel te lijden had.

Vanaf de eerste aanwezigheid van Nederlanders in Indië ontstonden gewenste en ook ongewenste relaties tussen Nederlandse mannen en Indische

Aankomst stoomschip in Batavia

Wikimedia Commons /Collectie Tropenmuseum

vrouwen. De kinderen die uit deze relaties werden geboren vormden een nieuwe bevolkingsgroep met een gemengde achtergrond, de Indische Nederlander.

Ook steeds meer mensen met een andere nationaliteit trokken naar Nederlands-Indië. Dit zorgde voor een grote diversiteit in inwoners, vooral in de grotere steden. Maar er heerste tegelijkertijd ook een grote ongelijkheid. In het Regeringsreglement van 1854 werd de bevolking van Nederlands-Indië verdeeld in drie hoofdgroepen: Bovenaan stonden de Europeanen (vooral Nederlanders), die de hoogste status en meeste privileges hadden en onderaan de inheemse bevolking, die vaak weinig of geen politieke en economische macht had. Daartussenin bevond zich de Indische bevolkingsgroep: mensen van gemengde Europese en Indische afkomst, of in Nederlands-Indië geboren Europeanen. Ze spraken vaak zowel Nederlands als Indisch, kenden beide culturen en werkten bijvoorbeeld als ambtenaren, onderwijzers of in het leger.

Deze indeling in groepen bewoners met de 'Europeanen' op de hoogste trede van de ladder en de oorspronkelijke bewoners op de laagste trede kun je zien als een vorm van 'apartheid' gebaseerd op geloof en ras. Welvaart en ontwikkeling werden hierdoor niet eerlijk verdeeld over de bevolking en zelfs tot vlak voor de tweede wereldoorlog kon niet iedereen zich uitspreken over het landsbestuur. Men wilde echter zelf de koers

van het land kunnen bepalen en in vrijheid zijn mening kunnen uiten, zoals dat ook in Nederland gebruikelijk was.

Het is begrijpelijk dat hierdoor de wens onder de inheemse bevolking groeide om zelfstandig te worden, los van Nederland. Hoe dat verliep en wat daar in de tussentijd aan vooraf ging, lees je in de volgende hoofdstukjes. Maar eerst even terug naar Johan.

**Advertentie in de Indische
"Deli Courant" rond 1900**

JOHAN IN NEDERLANDS-INDIË

Johan kwam in 1939 met een groot passagiersschip, de 'MS Christiaan Huygens', aan in Nederlands-Indië en werd geplaatst op een marineschip.

Het was voor hem de eerste keer dat hij zo lang en zo ver van huis was. Het werken op het schip, al varende over de grote zeeën en het tropische klimaat in Nederlands-Indië, beviel hem goed. Ondanks het gemis van zijn verloofde Adriana en zijn familie. Het

was toch 'maar' voor drie jaar. Maar dat werden er meer...!

Velen waren zich toen niet bewust van de belangstelling die ook Japan had voor Nederlands-Indië. Want Indië was rijk aan grondstoffen zoals mineralen, rubber en vooral olie. En met name olie, want die had Japan hard nodig om haar oorlogen in Azië te voeren!

Hr. Ms. Witte de Wit: één van Johan's schepen in Nederlands-Indië

Wikimedia Commons/Beeldbank Nederlands Instituut voor Militaire Historie

JAPAN
Japan is een eilandengroep in Oost-Azië in de Grote Oceaan. Het bestaat uit vier grote eilanden en vele duizenden kleine eilanden.

Japan, ook bekend als het 'Land van de Rijzende Zon', heeft een lange geschiedenis en is momenteel het enige land ter wereld met een keizer.

Het grootste gedeelte van Japan bestaat uit bergen. Er is dan ook niet zo veel ruimte voor landbouw en voor steden. Japan heeft ook weinig grondstoffen en is daardoor afhankelijk van de aanvoer vanuit het buitenland.

Japan is erg vulkanisch en er komen vaak kleinere en soms ook grote aardbevingen voor. De hoogste berg van Japan met de naam Fuji is een slapende vulkaan. De berg is 3776 m hoog en speelt een grote rol in de Japanse cultuur. De Japanners

beschouwen de berg als heilig en daarom komt hij ook voor op heel veel Japanse prenten.

De geschiedenis van Japan kent verschillende periodes. Gedurende één zo'n periode, de 'Edo-periode' (1602 - 1867), speelde Nederland een belangrijke rol. Toen sloot Japan zich namelijk 265 jaar af van de rest van de wereld. Er mochten geen mensen meer het land binnenkomen of verlaten. Ook contact met buitenlanders werd verboden om ervoor te zorgen dat met name Westerse en vooral christelijke invloeden geen kans kregen in Japan.

Al in 1543, kwamen de eerste Europese schepen aan in Japan. Een groep Portugese

kooplieden met aan boord ook katholieke geestelijken zette voet aan wal en later vonden ook Nederlandse en Engelse schepen hun weg naar Japan. Zij werden met wantrouwen toegelaten maar mochten wel een handelspost oprichten in het havenstadje Hirado in Japan.

Wat de Japanse leiders echter tegenstond was het toenemende succes van de inzet van de katholieke geestelijken om Japanse inwoners te overtuigen christelijk te worden. Het gevolg was dat de Portugese kooplieden en de geestelijken uit Japan werden verdreven en de Japanse gelovigen op grote schaal werden vervolgd en omgebracht. Hierna werd de handel met buitenlandse kooplieden verplaatst naar het kleine kunstmatige eilandje Deshima in de baai van Nagasaki.

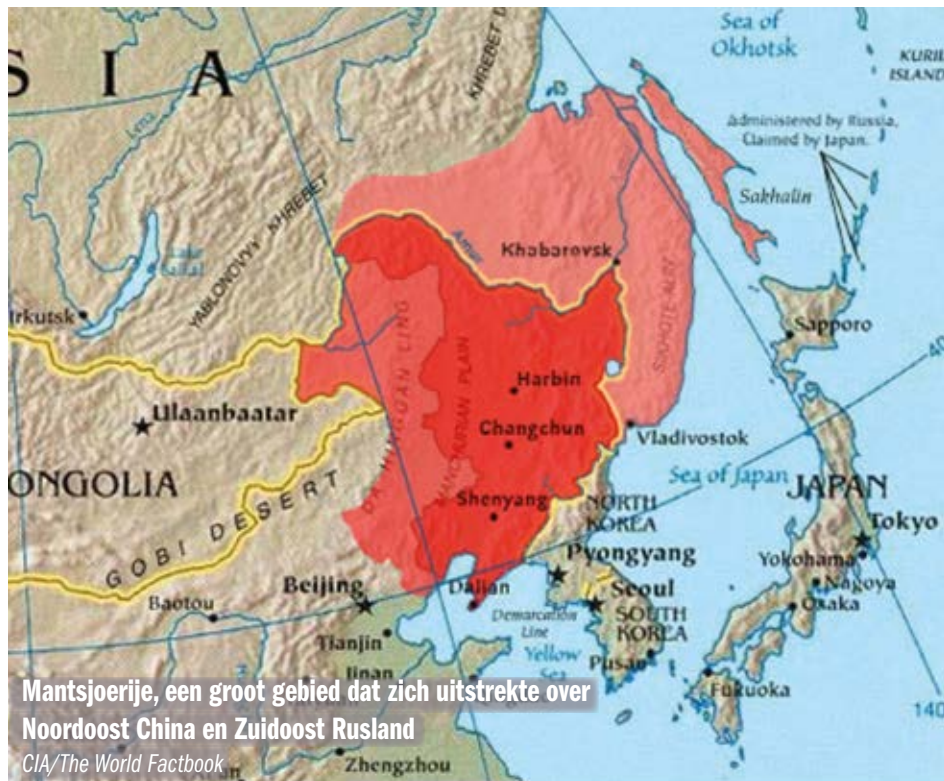
Nederland werd het enige Westerse land waarmee handel mogelijk was. Daarnaast kregen de buurlanden China en Korea ook toestemming om handel te drijven.

Ongeveer 250 jaar lang was de Japanse bevolking afgesloten van de rest van de wereld. Zo ging veel dat zich buiten Japan afspeelde, aan hen voorbij, zoals bijvoorbeeld de vroege fase van de Industriële Revolutie. Dit was de periode vanaf halverwege de 18de eeuw waarin de industrie steeds meer gebruik ging maken van machines. Deshima bood toen eigenlijk het enige kijkje op vernieuwingen uit het westen. Daar heeft een beperkte groep vooraanstaande en hoogopgeleide Japanners in die periode dankbaar gebruik van gemaakt.

Zo was er al vroege interesse in westerse boeken, wetenschap en technologie. In het bijzonder voor medische-, wis- en scheikundige vakken en oorlogsvoering. Nederland leverde die kennis maar al te graag om daarmee ook haar eigen handel veilig te stellen. Op die manier heeft Nederland een bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van Japan.

Pas in 1854 openden de Japanners - gedwongen door Amerikaanse oorlogsschepen - weer hun havens. Doordat Japan zo lang buitenlandse invloed had geweerd, moesten veel ontwikkelingen op industrieel gebied en op het gebied van moderne technologie ingehaald worden. Een aantal Europese landen heeft toen aan die door Japan gewenste ontwikkeling bijgedragen. Nederland heeft dat vooral gedaan met de grote kennis op het gebied van scheeps- en waterbouw.

Japan heeft in de geschiedenis van de afgelopen 150 jaar een aantal grote oorlogen gevoerd, vooral met China.

Japan was nog steeds bang door westerse koloniale machten bezet te worden. Na 1854 wilde Japan er alles aan doen om zelf een grootmacht te worden en ontwikkelde daarom een sterk leger en een moderne industrie. Dit leidde tot twee grote problemen: er ontstond een groot tekort aan grondstoffen en Japan had afzetgebieden nodig voor haar producten. Dit bracht Japan ertoe om, net als eerder de Westerse landen dat ook deden, grote gebieden in Azië binnen haar invloedssfeer te brengen door die gebieden als Japanse kolonie in te lijven. De landen waren simpelweg niet opgewassen tegen de Japanse militaire overmacht.

De 'Eerste Chinees-Japanse Oorlog' werd gevoerd vanaf 1894. De oorlog duurde maar kort (tot 1895) en ging vooral om de macht over Korea. De volgende oorlog was de 'Russisch-Japanse oorlog' (1904-1905) die ook door Japan werd gewonnen. Het resultaat was dat Japan na

deze twee oorlogen de macht kreeg over Korea en grote gebieden in Mantsjoerije. Japan bewees met deze overwinningen dat het zich ontwikkeld had tot een sterke grootmacht die zich nu kon vergelijken met de Westerse machten. Deze overwinningen creëerden echter ook een sterk geloof in Japan dat het Japanse leger onoverwinnelijk was.

De 'Tweede Chinees-Japanse Oorlog' (1937-1945), kwam voort uit de behoefte om de macht over China te grijpen en zo het al bezette grondgebied nog verder uit te breiden. Wat volgde was een bloedige en wrede strijd. In de stad Nanking werden na de inname door het Japanse leger ontelbare misdaden gepleegd zoals plunderingen, moorden en brandstichting. In deze oorlog stierven meer dan 10 miljoen Chinese burgers en militairen.

Nieuws over deze gewelddadige veroveringen bereikte ook Amerika en leidde daar tot grote verontwaardiging en boosheid. Dit maakte de weg vrij voor beperkende maatregelen tegen Japan zoals beschreven in het volgende hoofdstukje.

DE OORLOG MET JAPAN

De wereldwijde slechte economische situatie na 1929 had ook voor Japan grote gevolgen.

Door de slechte economische situatie na 1929 was de armoede in Japan sterk toegenomen evenals een groot gebrek aan grondstoffen. De bevolking begon ontevreden te raken over de regering die er niet in slaagde om de problemen op te lossen. Groepen hoge militairen maakten van deze ontevredenheid misbruik door de bevolking te misleiden met heldhaftige verhalen van een machtig oud verleden. Hierdoor, maar ook omdat het merendeel van de soldaten afkomstig was uit de vele armoedige boerenfamilies, kreeg het leger de steun van het volk. Die steun kwam er ook van industriële leiders die daar veel geld mee hoopten te verdienen. Burgerlijke politieke vrijheden werden vervolgens simpelweg aan de kant

geschoven, zelfs de toenmalige premier werd om het leven gebracht. Door deze gebeurtenissen aan het begin van de jaren dertig kwam er feitelijk een einde aan de democratie in Japan en bereidde het Japanse leger zich voor op een 'Azië voor Aziaten' met een leidende rol voor Japan!

De zich ontwikkelende Tweede Wereldoorlog in Europa en de bezetting van Frankrijk door Duitsland maakten de weg vrij voor Japan om de Franse kolonie Indo-China in 1940 en 1941 onder controle te brengen. Met Indo-China wordt het huidige Vietnam, Cambodja, Laos en oostelijk Thailand bedoeld. Amerika en andere westerse mogendheden waren heel bezorgd over dit en mogelijk

een nog verder Japans streven naar gebiedsuitbreiding.

Om oorlog te voorkomen wilde Amerika onderhandelen. Toen dit niets opleverde, besloot Amerika in 1941 om samen met het Verenigd Koninkrijk en Nederland beperkende maatregelen te nemen zoals het verminderen en later stopzetten van leveranties aan Japan, bijvoorbeeld de levering van erts en olie. De reactie van Japan was onverwacht en schokte de hele wereld.

De aanval op Pearl Harbor (Hawaï)

Japan besloot daarbij als eerste de Amerikaanse vloot uit te schakelen. De strategie hierachter was duidelijk. Als Japan de Amerikaanse vloot in Hawaii zou kunnen uitschakelen, lag de weg open naar het Zuiden: naar Nederlands-Indië en de Engelse kolonies Singapore en Maleisië. Nederland en Engeland moesten zich immers in Europa verdedigen tegen Duitsland en hadden hier hun handen vol aan.

Op één van de eilanden van Hawaï in de Stille Oceaan verzamelde de Amerikaanse marine vlak voor het begin van de tweede wereldoorlog een groot deel van haar oorlogsschepen. Dit bood de Japanse marine een uitgelezen kans om de Amerikaanse marine onverwacht met een verrassingsaanval een grote slag toe te brengen en die kans werd opgepakt. Op de ochtend van 7 december 1941

opende Japan de aanval op Pearl Harbor die de hele wereld schokte en volledig verraste. De schade aan de Amerikaanse vloot was enorm en ook het verlies aan manschappen was groot. Later op die dag werd de oorlog verklaard aan Amerika en Engeland. De dag daarop verklaarden Amerika, Engeland en ook Nederland Japan de oorlog. De Tweede Wereldoorlog in Azië was daarmee een feit.

Na deze aanval was de Amerikaanse aanwezigheid in de Stille Oceaan (voor even) sterk verminderd. Niet helemaal omdat vlak voor de Japanse aanval een deel van de Amerikaanse vloot (vliegkampschepen en onderzeeboten) was uitgevaren. Hierdoor konden de Amerikanen ruim een half jaar later de Japanse vloot weerstand bieden en uiteindelijk voor een flink deel uitschakelen (zie verderop in dit boekje). Maar voor nu pakten de Japanse marine en het Japanse leger de kans grote delen van Zuidoost-Azië te veroveren.

De slag in de Javazee en de Japanse bezetting van Nederlands-Indië

Nederland verklaarde Japan de oorlog op 8 december 1941, als reactie op de Japanse aanval op Pearl Harbor. Op 11 januari 1942 landden de Japanners op Nederlands Borneo en ook op andere gebieden in Nederlands-Indië. Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) kon de Japanse invasie niet tegenhouden en in hoog tempo werden gebieden veroverd. Ook op zee werd weerstand geboden tegen

Aanval op Pearl Harbor

United States Library of Congress Prints and Photographs division

de oprukkende Japanse marine. Op 27 februari 1942 vond de 'Slag in de Javazee' plaats. Een Amerikaans, Brits, Australisch en Nederlands vlooteskader onder leiding van Schout bij Nacht Karel Doorman probeerde een Japanse invasievloot, met aan boord troepen voor de invasie van Java, te stoppen. Bij die slag versloeg de Japanse marine het geallieerde vlooteskader en verloren ruim 2300 marinemannen waaronder 918 Nederlanders, het leven. Aan Japanse zijde waren de verliezen minimaal, slechts 10 Japanners kwamen om.

Vanaf begin maart 1942 konden de Japanners vervolgens op meerdere plaatsen in Nederlands-Indië grote groepen soldaten aan land brengen. Op 8 maart werd onderhandeld over de onvoorwaardelijke overgave van het KNIL; de formele overgave werd ondertekend op 9 maart 1942. In de loop van 1942 veroverde Japan vervolgens vrijwel het hele Nederlands-Indische grondgebied en ook andere delen van Zuidoost Azië. Hiermee was het doel van

Japan bereikt: een groot Japans rijk in Oost-Azië. Maar dat was niet voor lange duur...

De slag om Midway

In juni 1942 besloot Japan het door Amerika bezette eiland Midway in de Stille Oceaan te veroveren en opende de aanval. Wat de Japanse marine alleen niet doorhad was dat de geheime code waarmee Japanse marineschepen met elkaar en met het opperbevel in Japan communiceerden, door de Amerikaanse inlichtingendienst was gekraakt. Dat betekende dat de Amerikaanse marine alle Japanse geheime berichten kon lezen en zich met succes kon voorbereiden op de Japanse aanval.

Met het aantal vliegdekschepen, dat voor de Japanse aanval op Hawaï was uitgevaren, kon de Amerikaanse marine de slag om Midway winnen. Dit betekende een keerpunt in de oorlog in Zuidoost-Azië. In de jaren die erop volgden verloor Japan steeds meer terrein totdat in 1945 de oorlog tot een einde kwam (zie ook later).

MP Art Studio/© Maarten Platje

KRIJGSGEVANGENEN: militairen die tijdens een oorlog door de tegenstander gevangen zijn genomen.

Japan maakte op grote schaal gebruik van krijgsgevangenen en arbeidskrachten uit de bezette gebieden door hen te dwingen te werken in mijnen, op scheepswerven, in fabrieken en bij de aanleg van spoorwegen. Dit was in strijd met internationale afspraken over oorlogsvoering waaronder het omgaan met krijgsgevangenen.

Japanse jonge mannen werden vooral ingezet als militair. Er waren dus niet veel Japanners meer beschikbaar voor het zware werk dat gedaan moest worden om de oorlog te ondersteunen. Om die reden werden vooral jonge mannen uit veroverde gebieden als dwangarbeider te werk

gesteld. Ook geallieerde krijgsgevangenen (ongeveer 140.000) werden massaal ingezet om als dwangarbeider te werken aan onder meer de aanleg van spoorwegen en vliegvelden in door Japan bezette gebieden en ook in Japan zelf (ongeveer 36.000).

Bekend voorbeeld is de 'Birma spoorweg' tussen Thailand en Birma (heet nu Myanmar) die in de periode 1942-1943 door Japan is aangelegd. Hierbij zijn door de barre omstandigheden en het zware werk zo'n 15.000 krijgsgevangenen en ongeveer 100.000 geronseelde arbeiders uit bezette gebieden om het leven gekomen.

Krijgsgevangenen werkend aan de Birma spoorweg Australian War Memorial

In Japan werden de krijgsgevangenen verspreid over het hele land en opgesloten in één van de 130 kampen in Japan. De gevangenen werden slecht behandeld en gedwongen zwaar werk te verrichten onder gevaarlijke omstandigheden. Velen (waaronder 871 Nederlanders) zijn tijdens hun gevangenschap in Japan om het leven gekomen.

In de ogen van veel Japanse militairen verdiende een krijgsgevangene geen respect en geen medelijden. De krijgsgevangenen hebben deze minachting gevoeld en erg geleden onder het brute geweld, de barre verblijfsomstandigheden zonder medische hulp, zonder voldoende voeding en het verrichten van arbeid onder gevaarlijke omstandigheden.

Vliegveld Morokrembangan vlakbij Surabaya *Wikimedia Commons/Wereldmuseum Amsterdam*

TERUG NAAR JOHAN

Johan was in november 1941 overgeplaatst naar een vliegveld vlakbij Surabaya.

Hij werkte op het vliegveld Morokrembangan, de basis voor de watervliegtuigen van de Marine Luchtvaart Dienst (MLD). Toen Japan begin 1942 Nederlands-Indië in hoog tempo veroverde en ook het vliegveld onder vuur kwam te liggen, was het duidelijk dat Johan daar niet kon blijven. Hij kreeg samen met duizenden andere Nederlandse marinemannen en Nederlands-Indische militairen de opdracht per schip vanuit Nederlands-Indië naar Australië te vluchten om vandaar de strijd voort te zetten. Dat is hem en vele anderen helaas niet gelukt!

Het schip waar Johan op voer, de 'SS Tjisaroea', vertrok op 2 maart 1942 vanaf de kade van de havenstad Tjilatjap richting Australië. De eerste dagen verliepen rustig maar op 4 maart 1942 werd het schip door de Japanse marine onderschept. De opdracht was duidelijk: met alle opvarenden terugvaren naar Nederlands-Indië, naar de stad Makassar op Celebes (dat nu Sulawesi heet). Daar werden de opvarenden krijgsgevangen gemaakt en gevangengezet.

Krijgsgevangen in Makassar

Al vanaf de kade van Makassar tot de gevangenis waar de gevangenen zouden worden opgesloten, werden de krijgsgevangenen vooruit gedreven en

geslagen door Japanse bewakers. De lokale bevolking schold ze uit, ze waren blij dat ze verlost waren van het Nederlandse gezag. De Japanse leuze was: 'Azië voor de Aziaten', zodat de bevolking dacht dat ze nu ook hun vrijheid zou krijgen.

Dat laatste verliep anders want ook de lokale bevolking heeft uiteindelijk zwaar geleden onder de Japanse bezetting. Miljoenen, vooral jonge mannen, werden geroonseld en moesten onder vreselijke omstandigheden werken in door Japan bezette gebieden. Geraamd wordt dat ongeveer een half miljoen "Romusha" (zo werd deze groep van dwangarbeiders aangeduid) - soms met hun gezinnen en al - om het leven zijn gekomen.

Het leven in de gevangenis was zwaar voor de krijgsgevangenen. Twintig personen in één kleine cel, veel slaag en slecht eten en soms helemaal geen eten. Na hun overplaatsing naar een oude kazerne was hun leven wat minder zwaar. Ze moesten werken maar ze mochten ook soms vrij rondlopen in de kazerne en hadden wat vrije tijd. Johan heeft die tijd gebruikt om een beetje Engels te leren. Hij maakte zelfs een eigen woordenboek. Dat heeft hij altijd bij zich gehouden. Het is een wonder dat het bewaard is gebleven.

Krijgsgevangenen op de kade van Makassar van Dijk/cartoonist Telegraaf 80'ger jaren

Aan het verblijf in Makassar kwam een einde toen Johan, samen met ongeveer duizend andere Engelse, Amerikaanse, Australische, Nederlandse en Nederlands-Indische marinemannen, werd geselecteerd voor dwangarbeid op een werf in Nagasaki in Japan. Het transport vanaf Makassar naar Nagasaki gebeurde per schip in oktober 1942. Stel je voor, vanuit Tropisch Makassar naar het veel koudere Nagasaki zonder geschikte kleding! Veel

krijgsgevangenen werden na aankomst in Nagasaki dan ook ziek.

Hell Ships

Dat vervoer van gevangenen verliep niet zonder gevaar. Vanaf 1942 werden ongeveer 140.000 westerse geallieerde krijgsgevangenen en ontelbare Aziatische geronselde arbeiders (waaronder Romusha's) vervoerd in de ruimen van zogenaamde 'Hell Ships' naar plekken in

Zuidoost-Azië en ook Japan. Zo'n 'Hell Ship' was vaak een vrachtschip of soms een passagiersschip en niet geschikt om grote aantallen gevangenen te vervoeren.

De meeste krijgsgevangenen en dwangarbeiders werden in het benauwde en slecht geventileerde ruim gepropt van het schip dat hen vervoerde. Zo ook op het Hellship 'Asama Maru' waar Johan op terecht kwam.

Toiletten waren er alleen bovendeks. Niet iedereen kon op tijd boven zijn en dat maakte het beneden in het ruim van het schip steeds viezer. Maar ook de hitte en later tijdens de reis de toenemende kou, maakten het leven aan boord zwaar.

Af en toe kregen de krijgsgevangenen eten en drinken van boven dat verdeeld moest worden onder alle gevangenen beneden. Niet iedereen kreeg daardoor het beetje eten dat voor eenieder bestemd was. Dit met de slechte - hygiënische - omstandigheden maakten dat veel krijgsgevangenen ziek werden aan boord en verzwakt aankwamen in Nagasaki.

De krijgsgevangenen zaten, zoals je al hebt kunnen lezen, met zijn allen opgesloten diep in het scheepsruim.

Bij een aanval van geallieerde onderzeeboten en vliegtuigen zouden ze niet snel genoeg aan dek kunnen komen om het er levend vanaf te brengen. Bovendien ontbraken zwemvesten en reddingsvlotten voor de krijgsgevangenen.

De geallieerden wilden de bevoorrading van het Japanse leger in Azië en in Japan zelf stoppen. Dit gebeurde door zoveel mogelijk Japanse schepen tot zinken te brengen. Het was daarbij niet altijd duidelijk of een Japans schip krijgsgevangenen, Japanse soldaten of oorlogsmaterieel vervoerde. Daarom zijn er door de geallieerden ook Hell Ships tot zinken gebracht met vele doden onder de krijgsgevangenen en Romusha's tot gevolg.

Johan overleefde, samen met de andere gevangenen, de barre zeetocht met het Japanse 'Hell Ship'. Hij kwam terecht in het krijgsgevangenenkamp Fukuoka-2 op het eilandje Koyagi in de baai vlakbij de stad Nagasaki.

MV Asama Maru aangekomen in Nagasaki Private collectie/bron onbekend

KRIJGSGEVANGENKAMP FUKUOKA-2

Het kamp bestond uit een aantal barakken die voor een groot deel opgedeeld waren in ruimtes waar 50-60 mannen aten en sliepen.

Er bevonden zich aanvankelijk 1563 Nederlandse, Nederlands-Indische, Britse, Australische en Amerikaanse krijgsgevangenen in het kamp. In 1945 is ruim de helft van hen overgebracht naar andere kampen in Japan om te werken in vooral kolenmijnen. Het kamp werd voor het grootste deel bevolkt door gevangen genomen marinemannen van alle nationaliteiten en soldaten van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL).

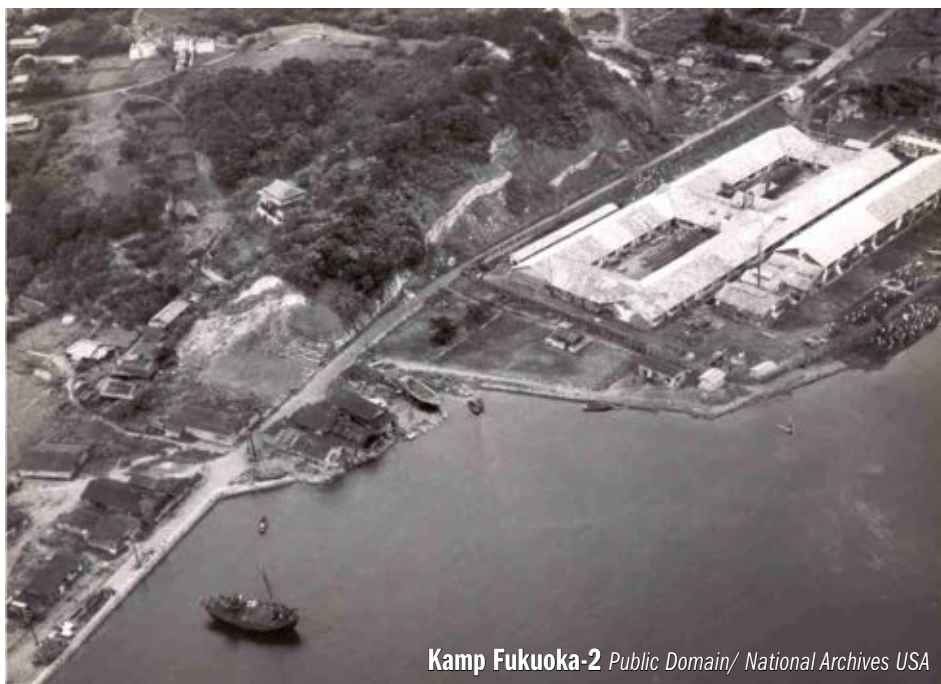
Onder de gevangenen bevonden zich ook overlevenden van de slag in de Javazee die door de Japanse marine uit zee waren gehaald. Zij waren krijgsgevangen gemaakt en vervoerd naar Japan (waaronder Fukuoka-2) en verschillende plekken in Zuidoost-Azië om daar dwangarbeid te verrichten.

Het kamp bestond uit een aantal barakken opgedeeld in 28 kamers waar tussen de 50 en 60 krijgsgevangenen aten en in stapelbedden sliepen. Daarnaast ook een aantal barakken die dienden als 'keuken', opslagruimte en als verblijf van de Japanse bewakers. Toiletten en badruimtes waren primitief, pas later werd ook een badruimte gemaakt met grote baden waar de gevangenen in konden baden. Er waren artsen en medisch verzorgers in

het kamp die zelf krijgsgevangenen waren en ook een Japanse arts. Maar veel kon niet worden gedaan omdat er niet voldoende medische hulpmiddelen, medicijnen en voedsel aanwezig waren. Een groot deel werd door de Japanse bewakers voor eigen gebruik achtergehouden. De gevangenen probeerden soms geneesmiddelen en voedsel uit die voorraad te pikken of vanaf de werf het kamp binnen te smokkelen. Zij riskeerden daarmee strenge straffen als ze gesnapt werden en dat gebeurde ook met regelmaat.

De krijgsgevangenen moesten werken op de Kawanami scheepswerf die ook op Koyagi lag. Zij liepen elke dag, behalve zondag, langs het 1,5 kilometer lange pad naar de werf. Daar aangekomen werkten zij onder leiding van strenge en soms ook wrede Japanse opzichters aan de bouw van schepen. De werkdagen waren lang, van vroeg in de ochtend tot het einde van de middag. Het was ook gevaarlijk werk mede door het ontbreken van geschikte werkkleding en schoeisel. Een aantal krijgsgevangenen is om het leven gekomen op de werf.

Johan werd aangewezen om ook in de keuken te werken en werkzaamheden te verrichten op het kamp zelf. Het eten dat

uit de keuken kwam bestond meestal uit een kommetje waterige soep, een beetje rijst, zeewier, soms een beetje vlees of vis en af en toe wat brood. De gevangenen vermagerden dan ook en hun conditie liep sterk terug. Ze werden bovendien vrijwel dagelijks gestraft met slagen als zij in de ogen van de bewakers iets verkeerd deden of niet hard genoeg werkten.

De hygiëne in het kamp was ver te zoeken. De krijgsgevangenen hadden veel last van insecten zoals vlooiën, ongedierte en ook van schimmelinfecties. Maar af en toe konden de mannen in groepen een bad nemen waarbij een grote betonnen kuip werd volgegooid met heet water. Voor de eerste baders was het water te warm, voor

de laatsten te koud en te vies omdat het badwater niet werd verversd. De kleding was ook een punt van grote zorg. Het was moeilijk om aan goede kleding te komen en de mannen moesten in kou en regen werken in dunne tropenkleding. Zij waren verzwakt door gebrek aan goede voeding en velen stierven aan longontsteking of een andere ziekte.

Uiteindelijk 72 krijgsgevangenen hebben de ontberingen in het kamp en op de werf niet overleefd. Ook van de groep uit kamp Fukuoka-2 overgeplaatste krijgsgevangenen is een aantal in andere kampen overleden.

Om de moed erin te houden maakten de krijgsgevangenen ook af en toe een

beetje plezier. Zoals muziek maken met zelfgemaakte muziekinstrumenten en het bedenken en vertellen van moppen over vooral de Japanse bewakers. In het geheim gingen ook papiertjes rond met nieuws dat soms kon worden opgepikt van Japanse werkers.

Op de werf werd bij het bouwen van schepen met opzet hier en daar door de krijgsgevangenen in het geheim technische fouten gemaakt om schepen minder zeewaardig te maken. De gevangenen namen hiermee een groot risico, want de straffen bij ontdekking waren zwaar.

Niet alle Japanse bewakers waren brutaal en wreed voor de krijgsgevangenen. Een aantal onder hen gaven, vaak in het geheim, wat meer eten en ook medicijnen aan de

krijgsgevangenen. Ook hoefden verzwakte krijgsgevangenen soms minder zwaar werk te doen en mochten de krijgsgevangenen na het werk soms even in zee zwemmen.

Een aantal krijgsgevangenen heeft stiekem in het kamp een dagboek bijgehouden. Op kleine stukjes papier, in goed verstopte boekjes en soms ook op sigarettenpakjes werd het kampleven en het werk op de werf beschreven. De krijgsgevangenen wisten dat dit verboden was maar deden het toch en als de bewakers het ontdekten werd er zwaar gestraft. De dagboeken werden ook vernietigd maar een paar werden niet ontdekt en zijn bewaard gebleven. Gelukkig maar, de dagboeken vormen zo waardevolle getuigenissen en bevatten tevens waardevolle informatie over het leven in het kamp en op de werf.

Binnenzijde barak met tafel, banken en slaapplekken langs de muren

Public Domain/bron onbekend

Tis 13 Aug 1943.
Ik heb Influenza en ben voortdurend niet naar de werf. Ik ben van plan om te stoppen met het dagboek 'twars te gewaarschuwen'. De rest moet ik maar onthouden. Er zijn meer heel veel ongerechtigheden gebeurd. Laat ik er maar over zwijgen. Laten we hopen dat dit leven niet te lang meer duurt. De nieuwsovervallen die nog steeds door komen zijn uitstekend. Dus alle hoop op gas stellen is reeds de afloop afwaakt. Ik zal het wel maken.

Fragment dagboek krijgsgevangene

Private collectie/bron onbekend

T3/8-43

I NTERNERINGSKAART JOHAN WILLEM SCHRAM

Interneringskaarten van krijgsgevangenen zijn in de Tweede Wereldoorlog door de Japanners opgesteld, zoals voorgeschreven bij internationale conventies. Op de kaarten staan de persoonlijke gegevens van krijgsgevangenen vermeld zoals de naam, serienummer, geboortedatum, rang,

medische situatie, kampnaam en eventuele datum van overlijden.

Op onderstaande website zijn vele interneringskaarten op naam te vinden.
www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00425?activeTab=nt&sortering=prs_achternaam&volgorde=asc

収容所 Camp	No. 1433		
姓 名 Name	Schram, J.W.	生年月日 Date of Birth	30-7-1918.
國 籍 Nationality	Ned.	所屬部隊 Unit	No. 13653. Kon. Ned. Marine. Marine Vliegkamp. "Koro-Krembangan" Soerabaja.
階級身分 Rank	Matroos, 1. Klasse. Constabelliant, Holland. (一等兵)	捕獲年月日 Date of Capture	昭和17年1月4日
捕獲場所 Place of Capture	印度洋	父ノ名 Father's Name	Schram, A.
母ノ名 Mother's Name	Hinderkjen Zondag.		
本 籍 地 Place of Origin	Welfryl, Nederland.		
捕 獲 先 Destination of Report	A. Schram, Nieuwenhoofstraat 46B, Rotterdam, Holland.		
特記事項 Remarks			

補 註 欄 Other Informations
昭和17年10月24日 福岡陸軍航空研究所に収容
昭和20年9月13日 長崎港に於て、アメリカ機に撃墜

H ET LEVEN OP KOYAGI BUITEN HET KAMP

Koyagi was een armoedig eiland. Bewoners werkten op het land of op de scheepswerf.

Toen de Tweede Wereldoorlog in Azië in 1941 begon, werden de meeste Japanse mannen ingezet om als militair dienst te doen. Toen moesten, naast al aanwezige Koreaanse arbeiders, ook kinderen op de werf werken. Vanaf 1942 kwamen daar de krijgsgevangenen bij.

Hoe was het voor bewoners van Koyagi tijdens de oorlog? Uit gesprekken met inwoners van Koyagi die de oorlog hebben meegemaakt zijn we daar iets meer over te weten gekomen. Ook schoolkinderen van nu hebben daaraan bijgedragen.

De situatie voor de bewoners van Koyagi werd gedurende de oorlog steeds slechter. Rijst was er bijna niet en bewoners moesten het doen met zoete aardappelen, dunne pap met tarwekorrels en voedsel dat eigenlijk voor vee was bedoeld. Ook vers water was schaars, de bewoners waren afhankelijk van regenwater. Inwoners die zelf iets konden verbouwen, waren er nog het beste aan toe.

Maar ook de vanaf 1944 toenemende bombardementen en de beschietingen door Amerikaanse vliegtuigen, het voortdurend vluchten naar schuilplaatsen en het gebrek aan medische zorg maakten de oorlog heel zwaar voor de bewoners van Koyagi.

Kinderen vanaf een jaar of twaalf moesten ook werken op de werf. Zij gingen alleen in het weekend naar school. Zij liepen vanaf huis naar de toegangsweg tot de werf en marcheerden het laatste stuk samen op met de krijgsgevangenen. De kinderen vonden die grote westerse mannen erg interessant en wilden maar wat graag zwaaien naar de krijgsgevangenen. Maar dat mocht niet en ook de krijgsgevangenen mochten geen contact zoeken met de kinderen.

Het leven binnen de omheining van het kamp en op de werf was, zoals eerder beschreven, zwaar en wreed voor de krijgsgevangenen. Het bovenstaande laat zien dat het leven van de Japanse burgerbevolking buiten de omheining van het kamp heel zwaar was en dat ook zij moesten zien te overleven. Zij leefden gescheiden van de krijgsgevangenen, maar ook zij waren slachtoffer van de oorlog. Net als de grote aantallen Japanse burgers die omkwamen bij de vele vuurzeeën in Japanse steden veroorzaakt door de bombardementen op de houten Japanse huizen zoals je kunt lezen in het volgende hoofdstukje. In oorlogen is het altijd de burgerbevolking die uiteindelijk het meest moet lijden en waar de meeste slachtoffers vallen.

DE ATOOMBOM OP NAGASAKI

Japan kon het enorme veroverde gebied in Zuidoost-Azië niet langer beheersen. Maar de oorlog beëindigen was voor een deel van de legerleiding geen keuze.

Halverwege 1942 en begin 1943 zetten de geallieerden de tegenaanval in. De geallieerden rukten steeds verder op en het grondgebied van Japan werd, naarmate de oorlog vorderde, zelf doelwit. De zeeblokkades die ervoor zorgden dat goederen Japan niet konden bereiken, leidde tot grote tekorten en hongersnood.

Op 9 en 10 maart 1945 vond het eerste grote bombardement met vooral brandbommen op Tokio plaats met als gevolg meer dan 90.000 burgerslachtoffers (vooral vrouwen, bejaarden en kinderen). Een kwart van de bebouwing (vooral houten huizen) werd door brand vernietigd met vele daklozen als gevolg. Niet alleen Tokio

werd gebombardeerd maar ook 64 andere Japanse steden resulterend in opnieuw vele doden en daklozen.

De Japanse militaire regering wilde zich echter niet overgeven en daarmee de oorlog beëindigen. Vervolgens besloot de Amerikaanse regering een dramatische stap te nemen en Japan te bombarderen met massavernietigingswapens. Op 6 augustus 1945 werd een atoombom gegooit op Hiroshima en een tweede bom op 9 augustus op Nagasaki.

De bom op Nagasaki ('Fat Man') was oorspronkelijk bedoeld voor de munitiefabrieken in Kokura (stad ten noorden van Nagasaki). Door de laaghangende bewolking was Kokura echter moeilijk te raken en werd besloten weer terug te vliegen naar de basis en onderweg de bom te gooien op Nagasaki.

De val van de bom was voor allen een grote schok. De enorme ontploffing, het intense licht, de hete en harde wind en ook de indrukwekkende stilte die erop volgde maakte op iedereen een grote indruk. En daarna volgde het besef van het grote aantal doden en gewonden, de verwoeste stad en het verlies van vele dierbaren.

Wikimedia Commons/U.S. NARA

Nagasaki na de val van de bom: op de achtergrond de deels verwoeste Urakami Kathedraal
Wikimedia Commons/U.S. NARA

Het leed en het immense verdriet van de burgerbevolking is haast niet voor te stellen. Het aantal slachtoffers die die dag in Nagasaki bedroeg ongeveer 40.000 en dat aantal liep nog verder op in de dagen en maanden daarna.

Tot op de dag van vandaag leeft de herinnering aan die gebeurtenis voort in de hoofden van inwoners van Nagasaki (en uiteraard ook Hiroshima) en worden met grote regelmaat bijeenkomsten en herdenkingen georganiseerd. Hierbij wordt stil gestaan bij de val van de atoombom en de gevolgen daarvan. Ook schoolkinderen doen daar actief aan mee en velen zijn vanuit school of op eigen houtje actief in vredesbewegingen. Hun doel is ons allen wakker te schudden en om er alles aan te

doen om in vrede te kunnen leven in een wereld zonder kernwapens.

Johan en de andere krijgsgevangenen hebben de ontploffing meegemaakt. Ze zagen de felle lichtflits, hoorden een enorme knal en voelden de harde en warme windvlaag na de ontploffing van de bom. Even later zagen zij ook de enorme rookpluim (als een opstijgende paddenstoel) tot kilometers hoogte opstijgen boven de stad.

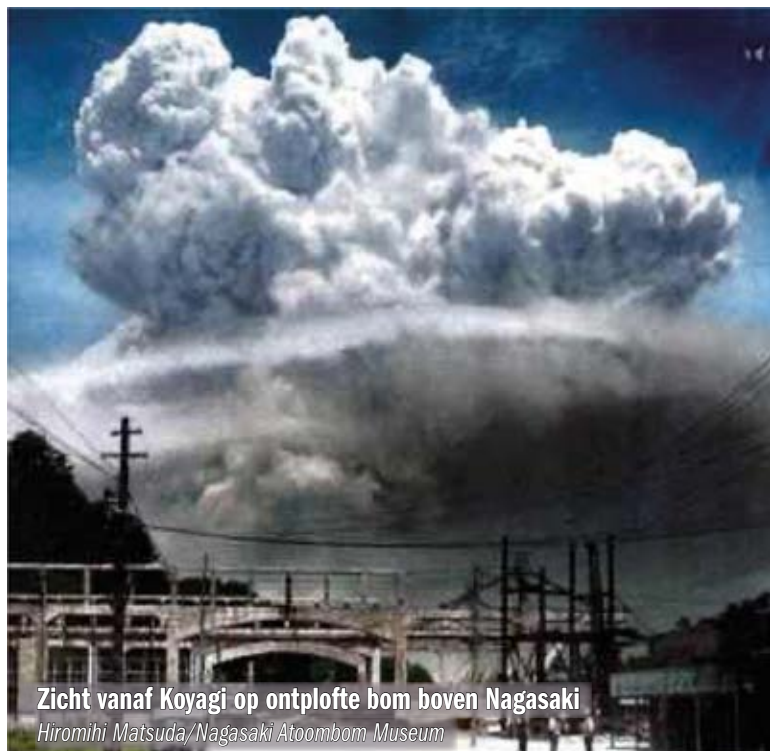
De bom had op Koyagi, en ook op de werf en in het kamp, schade aangericht (omgevallen muren, kapotte ramen e.d.) maar lang niet zo erg als in de stad. De afstand tot de plek waar de bom was gevallen was daarvoor te groot. De krijgsgevangenen hebben het allemaal

overleefd, een aantal is wel gewond geraakt door instortende gebouwen op vooral de werf.

De Japanse bewakers van het kamp verdwenen na een aantal dagen. De krijgsgevangenen bleven eerst vooral in het kamp maar zijn later ook in kleine groepjes per boot naar de stad gegaan. Daar zagen zij met eigen ogen de verwoestingen in de stad. Er was vrijwel niets van de stad over, alleen maar smeulende puinhopen! En ook zij beseften dat vele duizenden burgers omgekomen waren.

De Japanse regering besloot vervolgens op 15 augustus 1945 de strijd te staken. Behalve beide atoombommen was een tweede reden daarvoor de oorlogsverklaring van Rusland aan Japan op 9 augustus 1945.

De onvoorwaardelijke overgave van Japan vond uiteindelijk plaats op 2 september 1945, de datum waarop de Tweede Wereldoorlog ten einde kwam. Voor de krijgsgevangenen, die de zware periode van bijna drie jaar in het kamp en de directe gevolgen van de atoombom hadden overleefd, brak een nieuwe periode aan. Ook voor Johan!

Zicht vanaf Koyagi op ontplofte bom boven Nagasaki
Hiromihi Matsuda/Nagasaki Atoombom Museum

VOEDSELDROPPINGS BOVEN KOYAGI

Johan en de krijgsgevangenen werden na de overgave door Japan vanuit de lucht voorzien van eten en medicijnen, de zogeheten voedseldroppings.

Ook de Japanse bevolking op Koyagi profiteerde hiervan. Deels omdat de gedropte pakketten buiten het kamp terechtkwamen, maar ook omdat krijgsgevangenen voedsel deelden met de lokale bevolking.

Ook werden boven het kamp briefjes uitgestrooid met daarop de mededeling dat Japan zich had overgegeven en dat de krijgsgevangenen snel door de Amerikanen zouden worden opgehaald.

De droppings werden uitgevoerd door grote vliegtuigen (B29's) van de Amerikaanse luchtmacht. Eén zo'n vliegtuig is tijdens een dropping neergestort, vlakbij het dorpje Sanwa niet ver van Koyagi.

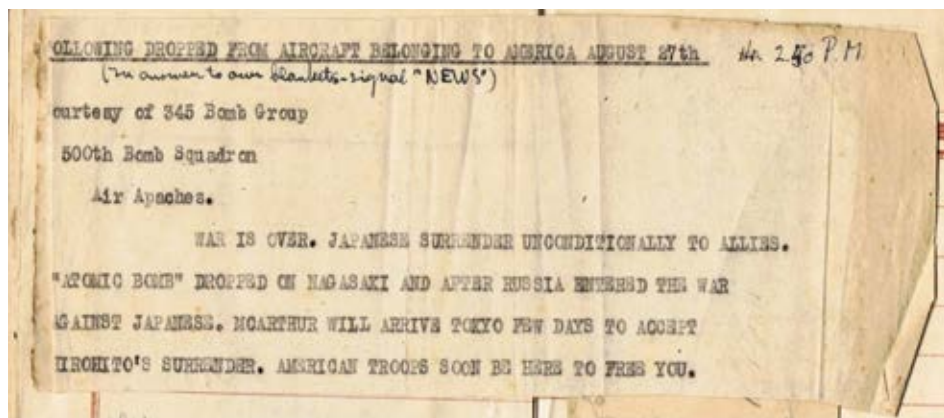
Het enige bemanningslid dat de crash overleefde is na het ongeluk verzorgd door Japanse bewoners uit het dorp vlakbij de plek van het ongeluk. Hij is daarna gewond, maar wel levend, in Amerika thuisgekomen.

American Red Cross STANDARD PACKAGE NO. 8 for PRISONER OF WAR FOOD CONTENTS	
x Evaporated Milk, irradiated	1 14 1/5 oz. can
x Lunch Biscuit (hard-tack)	1 8 oz. package
x Cheese	1 8 oz. package
x Instant Cocoa	1 8 oz. tin
x Sardines	1 15 oz. tin
x Oleomargarine (Vitamin A)	1 1 lb. tin
x Corned Beef	1 12 oz. tin
x Sweet Chocolate	2 5 1/2 oz. bars
x Sugar, Granulated	1 2 oz. package
x Powdered orange concentrate (Vitamin C)	2 3 1/2 oz. packages
x Soup (dehydrated)	2 2 1/2 oz. packages
x Prunes	1 16 oz. package
x Instant Coffee	1 4 oz. tin
x Cigarettes	2 20's
x Smoking Tobacco	1 2 1/4 oz. package

Voedseldropping boven Fukuoka-2

bron onbekend/Original caption: Camp Nagasaki Mission No. 315 POW M4 3243N-12950E

Informatie aan krijgsgevangenen: oorlog is over! J. J. Budding

Vertrek van de krijgsgevangenen uit het kamp op 13 september 1945
U.S. NARA (courtesy of Mr. Toru Fukubayashi)

Hospitaalschip U.S.S. Haven en U.S.S. Chenango in de baai van Nagasaki U.S. NARA

WEG UIT HET KAMP: Johan naar huis

Op 13 september werden de ex-krijgsgevangenen met bootjes opgehaald door het Amerikaanse leger en afgezet op de kade in Nagasaki vlakbij Deshima, vroeger de handelspost voor de VOC.

Iedereen werd medisch gecontroleerd, ontluidd en moest zich grondig wassen. De zieken kregen de juiste verzorging op een hospitaalschip dat ook afgemeerd lag aan de kade. Johan en de andere ex-krijgsgevangenen kregen volop eten en schone kleren en gingen vervolgens aan boord van het vliegdekschip de 'USS Chenango'. Dit schip bracht de ex-krijgsgevangenen naar Okinawa, één van de meest zuidelijke eilanden van Japan. Kort daarna werd de reis per vliegtuig vervolgd naar Manilla op de Filipijnen. Daar konden ze herstellen en aansterken. Het duurde nog tot half oktober voordat Johan en vele anderen aan de lange thuisreis konden beginnen, die hem in ruim twee maanden voerde van de Filipijnen, de Amerikaanse West- en Oostkust en Engeland tot in Nederland.

Die reis begon voor Johan met een lange boottocht vanaf Manilla op de 'USS General A. W. Brewster'. De bestemming was Oakland, een stad in Amerika vlak bij San Francisco. Na aankomst op 22 oktober 1945 werden de ex-krijgsgevangenen

opgevangen in een groot hospitaal en opnieuw medisch gecontroleerd. Natuurlijk wilden zij allemaal zo snel mogelijk naar huis, maar zij moesten wachten tot het transport op weg naar huis was geregeld. Nederland was totaal verarmd uit de oorlog gekomen en beschikte niet over middelen om landgenoten ver van huis op te halen.

Om de tijd nuttig te overbruggen hebben veel ex-krijgsgevangenen werk gezocht om alvast wat geld te verdienen voor later in Nederland. Johan vond werk in een suikerfabriek in Crockett, een stadje in de buurt van Oakland.

Pas op 13 december 1945 werd de thuisreis hervat en vertrok Johan per trein richting New York. Vandaar ging hij verder met een groot passagiersschip, de 'MS Queen Mary', voor de zeereis naar Southampton in Engeland. Daar aangekomen reisde Johan per trein naar Dover en werd het laatste stukje van die heel lange thuisreis aan het einde van december per boot afgelegd. Uiteindelijk, op 30 december 1945, kwam Johan aan in Rotterdam. Hij werd daar herenigd met zijn familie en zijn verloofde Adriana.

Het thuisfront had al in oktober 1945 een telegram ontvangen waarin stond dat Johan

Telegram van de ouders van Johan aan Adriana *private collectie*

de oorlog had overleefd. Een telegram is een voorloper van email waarmee vroeger snel overgeseinde schriftelijke boodschappen werden overgebracht. De blijdschap thuis was groot en aan de spanning en angst om zijn welzijn kwam een einde, zeker na zijn terugkomst op 30 december 1945!

Het was ook voor Johan een emotioneel weerzien met zijn familie en zijn verloofde Adriana die hij bijna 7 jaar niet had gezien. Hij kreeg na thuiskomst een paar weken

verlof en moest zich daarna weer melden bij de marine.

Einde januari 1946 zijn Adriana en Johan in Den Helder getrouwd. Zij hebben toen korte periodes ingewoond bij de ouders van Johan in Rotterdam en bij de ouders van Adriana in Den Helder. Er was immers een enorm tekort aan woonruimte. Na de geboorte van hun zoon in 1948 kregen ze een woning in Den Helder, de gemeente waar zij het grootste deel van hun leven zijn blijven wonen.

Aankomst krijgsgevangenen in de Sint Jobshaven van Rotterdam
Weekblad 'De Spiegel', 1946

HOE WAS HET MET ADRIANA, DE VERLOOFDE VAN JOHAN?

Toen Johan in Nederlands-Indië was, brak in 1940 in Nederland de oorlog uit met Duitsland.

Adriana in 1945
private collectie

Na een korte strijd tussen Nederlandse militairen en het Duitse leger en na een hevig bombardement op Rotterdam, gaf Nederland zich op 15 mei 1940 over. Ook Den Helder, de marinestad, werd door de Duitsers in die tijd gebombardeerd.

Na de bezetting door de Duitsers wilden de geallieerden (vooral Amerika en Engeland) zo veel mogelijk voorkomen dat de werf gebruikt zou worden door de Duitse marine. Daarom werd besloten de werf te bombarderen. Dit ging, net als bij de eerdere Duitse bombardementen, niet altijd even nauwkeurig. Ook woonwijken werden geraakt waarbij veel inwoners van Den Helder zijn omgekomen. Den Helder was

tijdens de oorlog de meest gebombardeerde stad van Nederland!

Adriana woonde toen bij haar ouders in Den Helder. Vanwege de bombardementen is zij met haar ouders en broers en zuster gevlucht naar Anna-Paulowna, een klein dorp niet ver van Den Helder. Pas na de oorlog in 1945 verhuisden zij terug naar Den Helder. Aan het einde van dat jaar zijn Adriana en Johan weer verenigd zoals je gelezen hebt in het vorige hoofdstukje!

Bombardementen op Den Helder
stichting Erfgoed Den Helder

DE GEVOLGEN VAN DE OORLOG VOOR DE JAPANESE BEVOLKING

De oorlog is ook voor de Japanse bevolking een verschrikking geweest. Velen zijn door ziektes, gebrek aan voeding en medicijnen en de vele bombardementen overleden.

Ook de atoombomben hebben veel dodelijke slachtoffers gemaakt. In Hiroshima en Nagasaki zijn in totaal zo'n 150.000 mensen door deze twee bommen omgekomen. In de maanden en jaren daaropvolgend zijn er nog eens honderdduizenden mensen gestorven aan de ernstige verwondingen en de radioactieve straling veroorzaakt door de atoombomben. Vele kinderen zijn geboren

Wikipedia Commons/ Yōsuke Yamahata

met afwijkingen veroorzaakt door de radioactieve straling waar vrouwen aan zijn blootgesteld.

Indrukwekkend zijn de intens verdrietige verhalen van mensen die naasten zijn verloren en nooit hebben teruggevonden. Een bezoek aan de plek waar in Nagasaki de bom is gevallen en aan het Atoombommuseum vlakbij die plek, laten het leed op een indrukwekkende wijze zien. Zo ligt er in het museum een metalen lunchdoosje van een schoolmeisje met daarbij een schoolfoto van het meisje. Zij heeft het niet overleefd en zij is ook nooit teruggevonden. Alleen het lunchdoosje, dat door de hitte van de atoombom deels is gesmolten en verwrongen, is overgebleven. Maar er zijn ook de verdrietige beelden van mensen op zoek naar drinken, eten en medische hulp (zie foto).

In het museum realiseer je je aan de hand van dit soort beelden en van getuigenissen van overlevenden op heel indringende wijze dat de oorlog ook voor talloze onschuldige Japanse mensen vreselijke gevolgen heeft gehad.

Op 15 augustus 1945 verklaarde de Japanse keizer via de radio het einde van de strijd. De militaire regering was hier niet toe bereid en wilde tot het einde doorvechten. De militairen kregen gelukkig niet hun zin!

Uiteindelijk, op 2 september 1945, tekende de toenmalige Japanse minister van Buitenlandse Zaken

Mamoru Shigemitsu aan boord van het Amerikaanse oorlogsschip 'USS Missouri' de onvoorwaardelijke overgave.

Het duurde nog tot 13 september (zie ook pagina 33) voordat de ex-krijgsgevangenen vanuit het kamp werden overgebracht naar de kade van Nagasaki. Vanuit daar brak voor de inmiddels ex-krijgsgevangenen de thuisreis aan.

Public domain/Stephen E. Korpanty

NEDERLANDS-INDIË TIJDENS EN NA DE TWEDE WERELDOORLOG

Tijdens de Japanse bezetting van Nederlands-Indië werden bijna alle Nederlandse mannen en vrouwen en andere in Nederlands-Indië aanwezige Europeanen opgesloten in door Japanse soldaten bewaakte kampen.

De kampen waren gescheiden ingedeeld: mannenkampen, kampen voor vrouwen en hun kinderen en jongenskampen.

De kampen waren vaak stadswijken of gebouwen die door prikkeldraad waren afgeschermd en waar men op gezette tijden zelfs nog in en uit kon lopen. Begin 1943 werden de regels strenger en om te voorkomen dat de kampbewoners contact met de buitenwereld konden hebben, werden er tegen het prikkeldraad matten van gevlochten bamboe geplaatst.

Bovendien werden de kampen streng bewaakt.

De omstandigheden in de kampen werden steeds slechter. Er was een groot tekort aan voedsel, water en medicijnen en de Japanse bewakers waren wreed, ook tegen vrouwen en kinderen. De slechte sanitaire voorzieningen veroorzaakten daarbij ook nog eens besmettelijke ziekten zoals dysenterie, waar duizenden mensen aan stierven.

Vrouwenkamp Tjiden. Public domain/Nationaal Archief

Aanvankelijk konden jongens tot een jaar of zeventien bij hun moeder blijven. Maar vanaf 1944 werden jongens al vanaf 10 jaar van hun moeder gescheiden en in mannenkampen geplaatst of in kampen met alleen jonge jongens. Sommigen hadden geluk en kwamen bij hun vader of broer terecht, andere jongens waren helemaal op zichzelf aangewezen. Ook zij moesten net als de mannen werk verrichten voor de Japanners. Op het land, bij het omhakken van bomen, als schoonmaker en ook als ziekenverzorger.

Toen de oorlog was afgelopen werden de jongens uit het kamp vrijgelaten en gingen kinderen, vaak geholpen door het Rode Kruis, op zoek naar hun moeders. Vaak lukte die zoektocht en werden kinderen met hun moeders verenigd. Maar soms ook niet omdat moeders het kampleven niet hadden overleefd.

De meeste Indische Nederlanders werden overigens niet opgesloten in kampen. Deze grote groep van 'buitenkampers', vooral bestaand uit vrouwen en kinderen, woonde vaak met velen in gewone huizen. Dat was goedkoper, want zij hadden geen inkomsten en het was ook veiliger. Maar ook zij waren overgeleverd aan de grillen en terreur van het Japanse leger. En naarmate de oorlog vorderde werd ook de Indonesische bevolking steeds agressiever.

Troostmeisjes

In door Japan bezette gebieden werden vele meisjes en jonge vrouwen met

valse beloftes zoals leuk werk en een beter leven, van huis gelokt. Zij werden door het Japanse leger uiteindelijk gedwongen te werken als prostituee voor Japanse soldaten. De aantallen zijn niet precies bekend maar worden geschat op vele honderdduizenden waaronder tienduizenden Nederlandse en Nederlands-Indische vrouwen en meisjes. Japan noemde deze vrouwen en vaak heel jonge meisjes 'troostmeisjes'. Deze benaming was erg misleidend, want de opgepakte meisjes en vrouwen werd hun vrijheid ontnomen en in werkelijkheid werden zij misbruikt!

De Bersiap

Toen de oorlog was afgelopen, dacht iedereen dat de vrijheid en de rust nu zouden terugkeren. Maar dat was niet het geval. Op 17 augustus 1945 riepen de Indonesische nationalisten Soekarno en Hatta in Batavia de onafhankelijkheid van Indonesië uit. Zij waren de twee belangrijkste leiders van nationalistische groepen die al voor de oorlog onafhankelijkheid wilden. Maar Nederland wilde dit niet horen en luisterde niet naar hen.

Wie wel naar Soekarno en Hatta luisterden waren de jongeren onder de Indonesische bevolking. Zij wilden voorkomen dat het koloniale bestuur weer werd hersteld. Na de onafhankelijkheids-verklaring ontstond er dan ook steeds meer onrust. De inheemse bevolking keerde zich tegen de Nederlanders, de Indische Nederlanders

Een periode van gewelddadigheden volgde, gepleegd door vooral fanatieke Indonesische jongeren, de 'pemoeda's'. Deze periode staat bekend als de Bersiap periode. Bersiap betekent Wees paraat! Tienduizenden mensen zijn toen omgekomen, waaronder veel Molukkers, Nederlanders, Indische Nederlanders,

Onafhankelijkheidsstrijd

Nederland wilde om economische redenen geen afscheid nemen van de kolonie en ging over tot militair ingrijpen: de zogenaamde Eerste Politie Actie in 1947 en Tweede Politie Actie eind 1948. De Indonesiërs noemen deze strijd 'Agresi Militer Belanda I & II'. Het gevolg was een bloedige en vaak wrede strijd tussen Indonesische strijders en Nederlandse militairen. Hierbij hebben

Onder druk van met name Amerika werd tot een wapenstilstand besloten. Op 27 december 1949 werd in Amsterdam de soevereiniteitsoverdracht ondertekend. Met de ondertekening werd de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesië formeel bevestigd met ir. Soekarno als eerste president. Indonesië moest aan Nederland een grote som geld betalen als 'Herstelbetaling'. Die is voldaan in de jaren erna. In de Indonesische Republiek wordt hier tegenwoordig anders tegen aangekeken. Men is van mening, dat het op zijn plaats zou zijn als Nederland- die eeuwenlang haar kolonie Indië uitperste- op haar beurt herstelbetalingen verricht.

Een deel van het oude Nederlands-Indië, Nederlands Nieuw-Guinea, bleef ook na de soevereiniteitsoverdracht onder Nederlands gezag. Maar Indonesië beschouwde het betreffende grondgebied als Indonesisch gebied. Pas na veel onderhandelen, onder druk van Amerika en een dreigend militair conflict, werd Nederlands Nieuw Guinea in 1963 overgedragen aan Indonesië. Het is nu een provincie binnen Indonesië en heet Papoea.

Indische Nederlanders vertrekken uit Indonesië

Het werd steeds duidelijker voor de vele Indische Nederlanders dat ze niet gewenst waren in de nieuwe republiek. Dat werd niet alleen zo gevoeld maar ook duidelijk tegen hen uitgesproken. Dit leidde in de periode 1945-1965 tot het vertrek van ongeveer 300.000 Indische Nederlanders. De meesten vertrokken per schip naar Nederland. Velen zijn ook uitgeweken naar Amerika en Australië.

Het betekende voor de meesten een kennismaking met het voor hen koude Nederland. Ze hadden er wel veel over gehoord, maar waren er nog nooit geweest. Bovendien waren ze er ook niet altijd erg welkom in het door de tweede wereldoorlog leeggeroofde en verarmde Nederland! Hetzelfde geldt voor de 12.900 Molukse KNIL-militairen en hun gezinnen die na de soevereiniteitsoverdracht in Nederland terecht zijn gekomen. Velen van hen hebben na aankomst in Nederland

Beeldbank Ministerie van Defensie

langere tijd gewoond in kampen die tijdens de oorlog door de Duitse bezetter waren gebouwd als gevangenkampen.

In de jaren die erop volgden zijn Indische Nederlanders en ook de Molukkers na het kille onthaal in Nederland geïntegreerd in onze samenleving. Tien tot vijftien procent van de huidige Nederlandse bevolking heeft een Indische of Molukse achtergrond!! Het is daarbij mooi en belangrijk te zien dat het culturele erfgoed, meegekomen met allen die na de oorlog naar Nederland zijn gekomen, herkenbaar is en deel uit maakt van ons aller dagelijks leven. De

Indische en Molukse keuken, straatnamen in vele gemeenten zoals de Javastraat en de Sumatrastraat, markten en ook interculturele festivals zijn daar getuige van.

We mogen daarbij de verre geschiedenis zoals die ook verteld wordt in dit boekje in geen geval vergeten. Dat verleden heeft de basis gelegd voor wat we nu zijn en dat zal ook van betekenis zijn voor onze toekomst.

Indische Nederlanders komen aan in Nederland Het Scheepvaartmuseum/Willem Job

JOHAN NA DE OORLOG

Johan is bij de marine gebleven en heeft ook na de oorlog op veel marineschepen gevaren en is in alle werelddelen geweest.

Hij heeft gelukkig geen oorlogssituaties meer meegemaakt. Hij was wel veel weg en heeft vele zeeën bevaren. Toen hij wat ouder werd, hoefde hij niet meer zo veel te varen waardoor hij veel meer thuis was. In 1964 werd Johan bevorderd tot officier, voor hem een bekroning op zijn loopbaan bij de marine.

Hij ging in 1969 met pensioen en heeft zich na die tijd uitgeleefd in zijn hobby's: kamperen en knutselen. Hij is blijven wonen op de plek waar zijn hart altijd gelegen heeft: in de marinestad Den Helder.

Net als veel andere oud-krijgsgevangenen heeft Johan na zijn terugkomst uit Japan bijna nooit iets verteld over die periode in gevangenschap. Door er niet over te praten hoopten de oud- krijgsgevangenen die periode te kunnen vergeten. Gelukkig waren er ook die er wel over konden en wilden vertellen en zijn dagboeken bewaard gebleven (zie ook pagina 25). Hierdoor weten wij veel van wat zij allemaal hebben meegemaakt.

Hier stopt hun verhaal helaas niet. Bij het ouder worden kwamen bij velen de herinneringen aan die zware periode in

hun leven terug en volgde een herbeleving van die tijd. Maar ook kinderen van oud-krijgsgevangenen hebben het vaak moeilijk (gehad) met wat hun vaders is overkomen. Zij voelden wel dat er problemen waren, maar konden vaak pas veel later het verband leggen tussen die problemen en de oorlog waarin hun vader was beland. We weten heden ten dage dat er sprake kan zijn van het overdragen van het leed tussen opeenvolgende generaties. Zie ook pagina 45.

Johan in 1964 Private collectie

Johan is op 75-jarige leeftijd gestorven. Pas vlak voor zijn overlijden heeft hij iets

Johan op zee Private collectie

verteld over de gevoelens waar hij al die tijd na de oorlog mee heeft geworsteld. Hij voelde zich als krijgsgevangene gebruikt en als slaaf behandeld. Dat gevoel heeft hij niet van zich af kunnen zetten.

Hooggeplaatste Japanse politieke functionarissen hebben een aantal keren excuses aangeboden voor het leed dat in de Tweede Wereldoorlog aan velen is toegebracht. Toch twijfelen veel slachtoffers aan de oprechtheid ervan, ook Johan! Hij vond dat Japan en Nederland respectloos met hem en al die andere voormalige krijgsgevangenen is omgegaan. Hij wilde nooit meer iets te maken hebben met Japan.

Hoe beleefde de zoon van Johan de oorlogsgeschiedenis van zijn vader?

Wat heeft deze aanenschakeling van leed, dwangarbeid en mishandeling voor Johan persoonlijk tot gevolg gehad? In hoeverre beïnvloedde het Johan's en Adriana's naoorlogse leven? Pas na hun beider overlijden (Adriana is niet lang voor Johan overleden) werd dat de zoon van Johan, André, steeds duidelijker en begon hij een zoektocht naar wat zijn ouders hadden doorgemaakt.

Die zoektocht heeft grote invloed gehad op André's verdere leven en hem ook verdriet gedaan. Dit mede omdat hij zo lang geen besef heeft gehad van dat verleden van zijn vader. De woorden die Johan sprak in de laatste fase van zijn leven hebben zijn zoon pas toen indringend doen beseffen dat die oorlog in zijn hoofd nog altijd voortleefde.

Die emotionele zoektocht bracht nieuwe inzichten (zie ook de beide laatste pagina's van dit boekje) maar was ook een periode van 'diepe dalen' omdat het omgaan met dat niet besproken oorlogsverleden mentaal en gevoelsmatig moeilijk was en nog steeds is.

Dit beleven, dit stukje geschiedenis zoals die in dit lesboekje wordt beschreven, is in grote lijnen het verhaal van zovelen. Het verdient een plek in ons collectieve geheugen. Geschiedenis is immers in zoveel opzichten een leerschool voor het heden en voor de toekomst!

Generationale traumaoverdracht: het oorlogsverleden dat door blijft leven in gezinnen en families

Emotionele gebeurtenissen in het leven van mensen kunnen gevolgen hebben voor de rest van hun leven. Als zij die emotionele gebeurtenissen of trauma's niet kunnen verwerken, kan dit leiden tot fysieke en geestelijke problemen. En het kan hun functioneren in het dagelijkse leven beïnvloeden.

Beelden in een televisiejournaal, het knallen van een bromfiets, films over oorlogen, kunnen herinneringen oproepen. Met als gevolg dat zo'n persoon last krijgt van bijvoorbeeld depressies, woedeaanvallen en nachtmerries.

Kinderen kunnen daardoor beïnvloed raken en de trauma's van de betreffende ouder voelen en meemaken en soms ook ongewenst meenemen in hun eigen ontwikkeling en dagelijks leven. Maar er zijn nu ook aanwijzingen dat in

daaropvolgende generaties de gevolgen merkbaar zijn waarbij zelfs sprake zou kunnen zijn van erfelijke factoren die hierbij een rol spelen.

Er is gelukkig na de tweede wereldoorlog in toenemende mate aandacht gekomen voor trauma-problematiek en ook voor de 'generationele trauma-overdracht'. In zowel de maatschappelijke als de psychische zorg worden de slachtoffers bijgestaan. Bovendien wordt veel wetenschappelijk onderzoek gedaan naar trauma behandelingen en traumaoverdracht.

Maar de veteranen van de Tweede Wereldoorlog, de daaropvolgende politionele acties en de veteranen van vroege vredesmissies van de Verenigde Naties hebben die zorg en aandacht toen weinig of pas laat gekregen. Zij en hun gezinnen hebben hun ervaringen vaak in stilte en volledig op zichzelf verwerkt. Dat dwingt respect af, maar laat tegelijkertijd sporen na in de generaties van nu.

**Meer leren over dit en andere onderwerpen uit dit boekje:
luister naar 'Podcaststichting Dialoog NJI'
te vinden op Spotify, Apple podcasts en YouTube.**

HERDENKEN EN DENKEN AAN...

Op 13 september 2015 werd op de plek waar kamp Fukuoka-2 was gevestigd, een gedenkteken onthuld.

Met het gedenkteken op Koyagi in de baai van Nagasaki worden alle krijgsgevangenen herdacht. De namen van degenen die in het kamp zijn overleden staan op het gedenkteken vermeld. Op het gedenkteken wordt ook spijt betuigd voor het leed dat de krijgsgevangenen is aangedaan. Het is geplaatst door burgers van Nagasaki als teken van respect voor de oud-krijgsgevangenen van Fukuoka-2. Dit gedenkteken is daarmee voor de nabestaanden van grote betekenis. De onthulling werd bijgewoond door een overlevende van het kamp en door familie van krijgsgevangenen van Fukuoka-2. Ook de zoon van Johan was erbij.

Velen hebben inmiddels het gedenkteken bezocht en daar troost gevonden. Elk jaar op

of rond 13 september vindt een herdenking plaats bij het gedenkteken georganiseerd door Japanse burgers. Het gedenkteken is voor slachtoffers en hun nabestaanden een symbool van 'respect en erkenning' voor wat er is gebeurd en helpt hen om rust te vinden en zich te verzoenen met het verleden.

Bij het Fukuoka-2 gedenkteken staat ook het gedenkteken dat de bemanning van de neergestorte B29 herdenkt. Het vliegtuig stortte in 1945, niet ver van Koyagi, neer terwijl het op weg was om voedseldroppings uit voeren (zie ook pagina 31).

Op de plek waar het kamp was staat nu een school met een groot schoolplein. Het gedenkteken bevindt zich bij de school. Het waren eerst de burgers van Nagasaki die de

Fukuoka-2 gedenkteken samen met het B29-gedenkteken Private collectie

gedenktekens onderhielden en nu doen de leerlingen van de school dat. Een prachtig en ontroerend gebaar dat voor nabestaanden van grote waarde is.

In Nagasaki, vlakbij de plek waar de atoombom viel, bevindt zich een tweede gedenkteken dat de krijgsgevangenen van het kamp Fukuoka-14 herdenkt. Het kamp lag ongeveer 1,7 km van de plek waar de atoombom ontplofte en werd volledig verwoest door de atoombom.

Ook in de Japanse stad Mizumaki staat een gedenkteken voor krijgsgevangenen, het

'Kruismonument'. Dit gedenkteken herdenkt alle 871 Nederlandse krijgsgevangenen die tijdens de tweede wereldoorlog in kampen in Japan zijn omgekomen. Alle namen staan gegraveerd op het gedenkteken.

Belangrijk om hier te vermelden zijn ook de 'Nederlandse Erevelden' in Indonesië. Hier liggen duizenden Nederlandse slachtoffers begraven, niet alleen militairen, maar ook burgerslachtoffers. De erevelden worden beheerd onder verantwoordelijkheid van de Nederlandse Oorlogsgravenstichting en de Britse Commonwealth War Graves Commission.

Oude plek van het kamp: nu speelplaats met school
bron onbekend

Kruismonument in Mizumaki Private collectie

Herdenkingen in Nederland, Indonesië en Japan

De 'Nationale Herdenking' vindt in Nederland elk jaar plaats op 15 augustus bij het Indisch Monument in Den Haag. Bij deze herdenking wordt stil gestaan bij het einde van de Tweede Wereldoorlog en worden alle slachtoffers van de oorlog tegen Japan en van de Japanse bezetting van Nederlands-Indië herdacht. Voor velen is het een gelegenheid om samen met vele andere lotgenoten stil te staan bij de Tweede Wereldoorlog in Azië en bij hun eigen familiegeschiedenis. Ook jongeren komen steeds vaker naar de jaarlijkse

herdenking, vaak op uitnodiging van hun ouders of grootouders. Maar soms komen zij ook uit nieuwsgierigheid naar hun 'wortels' en uit respect voor hun (voor) ouders.

Ook op vele andere plaatsen in Nederland worden lokaal op of rond de 15de augustus herdenkingen georganiseerd. Zoals in het 'Nationaal Herdenkingspark Roermond' en in Arnhem bij 'Bronbeek', een tehuis voor veteranen en een museum over het koloniaal -militair verleden van Nederland. In de grote tuin van Bronbeek staat een aantal gedenktekens waar

zich jaarlijks betrokkenen verzamelen. Dit ter nagedachtenis aan o.a. de vrouwenkampen, de jongenskampen en de Hellships. Allemaal bedoeld om de geschiedenis van de tweede wereldoorlog en de slachtoffers niet te vergeten. Belangrijk hierbij is ook het Indisch Herinneringscentrum in Den Haag waar de geschiedenis van Nederlands-Indië uitvoerig wordt belicht.

Ook in Japan en Indonesië herdenken inwoners de Tweede Wereldoorlog en de vele slachtoffers die de oorlog heeft teweeggebracht. Dit gebeurt in Japan

op dezelfde dag als in Nederland, elk jaar op 15 augustus. In Japan staan die bijeenkomsten met name in het teken van de wens tot vrede voor iedereen.

In Indonesië wordt op 17 augustus 'Onafhankelijkheidsdag' gevierd. Op die dag werd in 1945, zoals eerder te lezen in dit boekje, de onafhankelijkheidsverklaring voorgelezen door de latere president ir. Soekarno. Op 10 november wordt 'Heldendag' gevierd waarbij alle Indonesische slachtoffers van de onafhankelijkheidstrijd worden herdacht.

Indisch Monument in Den Haag *Private collectie*

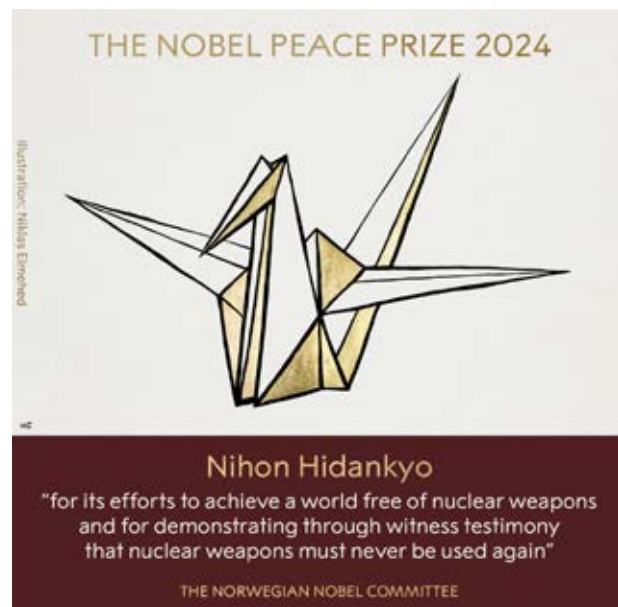
'VERGEET JE VERLEDEN NIET, MAAR MAAK HET EEN GIDS VOOR JE TOEKOMST'

In Nagasaki en Hiroshima komen jaarlijks duizenden mensen bijeen om de slachtoffers van de atoombomben te herdenken. De plechtigheden vinden plaats op 6 augustus bij het gedenkteken in Hiroshima en op 9 augustus in het Vredespark in Nagasaki. Maar ook tussendoor komen velen, waaronder grote groepen schoolkinderen, de slachtoffers en de gebeurtenissen herdenken.

Herdenkingen en gedenktekens bieden troost voor slachtoffers en nabestaanden. Zij zijn een uiting van eerbied en respect voor allen die zijn omgekomen of op een andere manier geleden hebben onder de oorlog.

Stilstaan bij de geschiedenis en het herdenken van de slachtoffers zorgen er voor dat wij ons rekenschap blijven geven van de miljoenen veelal onschuldige slachtoffers, die het leven lieten. Maar zij herinneren ons er ook aan dat we gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor het bewaken en behouden van vrede. Wij allen moeten waakzaam zijn en blijven.

De hoop op gerechtigheid en vrede voor iedereen mogen we nooit opgeven. Herdenkingen zijn er om die hoop en diepe wens tot vrede voor iedereen uit te spreken. Maar ook een stimulans om het belang van vrede, vrijheid, veiligheid en behoud van onze democratie te onderstrepen en onze persoonlijke medeverantwoordelijkheid en betrokkenheid daarbij te benadrukken.

De Nobelprijs voor de vrede 2024 is toegekend aan de Japanse organisatie Nihon Hidankyo. Leden zijn slachtoffers van de atoombomben op Hiroshima en Nagasaki. Zij zetten zich in voor vrede en voor een wereld zonder kernwapens en zijn de mensen die uit ervaring vertellen wat zo'n kernwapen aanricht.

Beeld 'Hope'
Ergo Linde
Private collectie

Dit lesboekje beoogt daar een steentje aan bij te dragen en in het bijzonder jongeren te inspireren na te denken over oorlog en vrede.

Ook al leef je in een stukje van de wereld waar oorlog ver weg lijkt, het kan ook zomaar ineens heel dichtbij komen als we niet leren van het verleden. Dat verleden toont aan dat we moeten waken tegen ongelijkheid, onrecht en het tegengaan van vrije meningsuiting. Maar ook tegen op machtsbeluste groepen en leiders die daarbinnen hun kansen zoeken en benutten om de bevolking te misleiden, op te zwepen en zelfs in een oorlog te storten en daarmee velen in diepe ellende te brengen.

Het leert ons ook hoe zinloos oorlogen zijn. Er zijn geen winnaars maar enkel verliezers met daarbij de burgerbevolking als het grootste slachtoffer. Daarom ter afsluiting de wijze woorden van de Duitse oud bondspresident Richard von Weizsäcker:

'We kunnen het verleden niet veranderen, maar wel de toekomst. Wanneer je daarbij je ogen sluit voor het verleden ben je blind voor het heden.'

Colofon

De auteur dankt Inge Dümpel, Jan Verstraaten, Arthur Frijling (Fukuoka-2B) en Leontien van Dijk-Schram voor hun redactionele en inhoudelijke bijdragen aan het lesboekje en Ellen Schram-Storm van 's Gravesande voor haar kritische blik en niet aflatende steun.

De auteur dankt ook de staf en leerlingen van de Koyagi Junior High School en de geïnterviewde bewoners van Koyagi voor hun inbreng. Veel dank gaat ook uit naar de Ihara-familie en het 'Nagasaki Memorial Building Committee' voor hun inzet en betrokkenheid bij het proces van herdenken en verzoenen.

Grote waardering gaat uit naar het 'POW Research Network Japan' voor hun werk gericht op ontsluiting van kennis omtrent de krijgsgevangenkampen in Japan en het begeleiden van nabestaanden in hun zoektocht naar voor hen relevante locaties.

Dit boekje is mede mogelijk gemaakt door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en het Philippus Corts Fonds.

Veel dank gaat ook uit naar Arnoud Haag en Ben Lugtenberg voor hun enthousiasme en bijdrage aan de totstandkoming van dit boekje.

Het beeldmateriaal is afkomstig uit nationale archieven, het publieke domein en uit privéverzamelingen. Bronnen worden voor zover bekend aangegeven bij de in het boekje gebruikte afbeeldingen. Dit lesboekje dient geen commercieel doel en is bedoeld als ondersteuning bij educatieve activiteiten.

Het boekje is vormgegeven door Roel Post op basis van een eerder ontwerp van Hylkje Schram-Ehrenburg. Het drukwerk is verzorgd door Drukkerij Walden (www.walden.nl) te Bussum.

Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar worden gebruikt op welke wijze dan ook zonder schriftelijke toestemming van de auteur.

De auteur van dit boekje is bereikbaar via dit mailadres: a.w.schram@me.com

© André Schram, 10de druk 2025

Stichting

GASTDOCENTEN WO II

ZUIDOOST-AZIË

**STICHTING
DIALOOG**
Nederland-Japan-Indonesië

 **LANDELIJK STEUNPUNT
GASTSPREKERS WOII-HEDEN**

**'Podcasts
Stichting Dialoog NJI'
op Spotify, Apple Podcasts
en YouTube**